

Een archeologische begeleiding bij de voormalige Vrouwenpoort, gemeente Leeuwarden (Fr.)

A. Wieringa

ARC-Rapporten 2006-6

Groningen
23 januari 2006
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologische begeleiding bij de voormalige Vrouwenpoort,
gemeente Leeuwarden (Fr.)

ARC-Rapporten 2006-6
ARC-Projectcode 2005/261

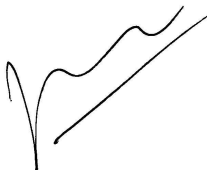
Opdrachtgever
Gemeente Leeuwarden
ARCHIS onderzoek
nummer 15533

Tekst
A. Wieringa
Afbeeldingen
J. Gerard
Tekstredactie
K.L.B. Bosma
Eindredactie
J. Schoneveld

Status
definitieve versie

Autorisatie — J. Schoneveld

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 2006

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Vanwege de herinrichting van de Westerplantage te Leeuwarden (afb. 1) worden infrastructurele werkzaamheden uitgevoerd. Dit betreft zowel de aanleg van nieuwe wegen als de vervanging van het riool. De verwachting is dat bij deze werkzaamheden de fundamente van de voormalige Vrouwenpoort, waarvan de ligging globaal bekend is, aan het licht zullen komen. Omdat de binnenstad van Leeuwarden de status van beschermd stadsgezicht heeft, is archeologische begeleiding van de werkzaamheden gewenst. De gemeente Leeuwarden heeft voor deze begeleiding Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) ingehuurd, en een kraan is beschikbaar gesteld door de firma die belast is met de uitvoering van de herinrichtingswerkzaamheden, Jansma uit Drachten. De begeleiding is uitgevoerd in twee fasen, op dinsdag 13 september door A. Wieringa en B. Huizenga en op maandag 26 september door A. Wieringa.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt aan de westzijde van de oude binnenstad van Leeuwarden, in het verlengde van de Nieuwestad, op de kruising van de Westerpijp en de Westerplantage. De 16e-eeuwse Vrouwenpoort vormde een onderdeel van de hier gelegen voormalige verdedigingswerken van Leeuwarden. Oorspronkelijk was de poort in gebruik als buitenpoort, maar met de aanleg van de 17e-eeuwse omwalling van Leeuwarden werd het een binnenpoort. De Westerplantage is aangelegd op de vestingwerken direct ten westen van de Vrouwenpoort (afb. 2).

De archeologische verwachting van het onderzoeksterrein is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) hoog (afb. 2).

1.3 Objectgegevens

Provincie	Fryslân
Gemeente	Leeuwarden
Plaats	Leeuwarden
Toponiem	Vrouwenpoort
Kaartblad	6O
Coördinaten	181.873/579.548; 181.916/579.547 181.917/579.503; 181.874/579.503
Periode	Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd
Type object	funderingen
Type bodem	klei
Geomorfologie	kwelder

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is het vastleggen van de ligging en de gaafheid van de poortfundamenten, zodat de geplande werkzaamheden desgewenst kunnen worden aangepast ten behoeve van het behoud van deze fundamenten.

1.5 Werkwijze

De werkzaamheden zijn in twee fasen verricht. In de eerste fase is op de plaats waar de funderingen verwacht werden met de graafmachine voorzichtig de bovengrond verwijderd. Vervolgens zijn met de hand de contouren van de poortfundamenten verder vrijgelegd. Deze zijn vervolgens gefotografeerd, en vastgelegd op tekening (schaal 1:40) aan de hand van een lokaal meetsysteem. Van de bovenzijde van de fundering is de hoogte ten opzichte van het NAP vastgesteld. Naar aanleiding van de resultaten van de eerste bevindingen is besloten tot het aanpassen van de ligging van de nieuw aan te leggen riolering. In de nieuwe plannen wordt de riolering om de fundamenten geleid. In de tweede fase is onder archeologische begeleiding circa een decimeter kleigrond rond de funderingen verwijderd. Dit is noodzakelijk om voldoende fundatiezand voor de nieuw aan te leggen rotonde te kunnen opbrengen. De funderingen zijn hierbij gespaard.

2 Resultaten

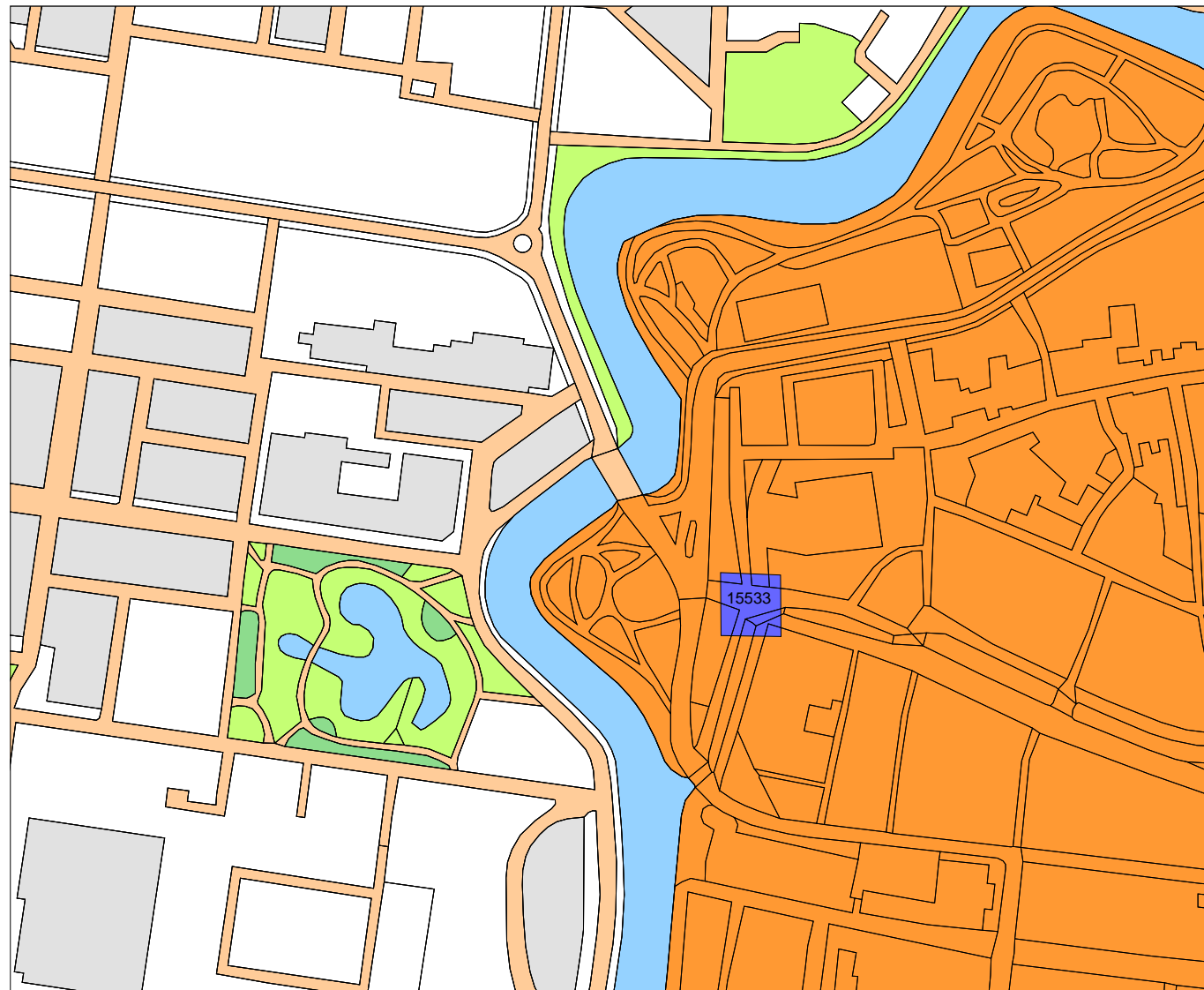
De fundamenten van de Vrouwenpoort blijken verrassend goed bewaard gebleven. Op slechts enkele decimeters onder het huidige maaiveld zijn de bijna volledige contouren van de poort te zien (afb. 3). Alleen aan de stadszijde zijn de fundamenten zwaar beschadigd ten gevolge van het graven van sleuven voor kabels en leidingen. De min of meer zeskantige poortfundamenten laten zien dat er in het midden ervan een doorgang geweest is, met aan weerszijden van de doorgang een toren.

In de doorgang zijn twee funderingen waargenomen in de vorm van muren, die haaks op deze doorgang liggen. De buitenste van deze twee valt samen met de

Leeuwarden

Vrouwenpoort

17-01-2006

Legenda

- TOP10 ((c)TDN)
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- MONUMENTEN**
 - archeologische betekenis
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- TOP10 ((c)TDN)**
 - bebouwd gebied
 - doorgaande wegen
 - bos
 - bouwland
 - weiland
 - boomgaard/kwekerij
 - heide
 - zand
 - begraafplaats
 - water
 - overig bodemgebruik

ROB
ArchisII

Afbeelding 2 Ligging van de onderzoekslokatie op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Het blauwe kader vormt het onderzoeksgebied. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 17 januari 2006.

buitenzijde van de poortfundamenten. Mogelijk geven deze funderingen de locatie van de poortdeuren en/of valhekken aan.

In de torenfundamenten is een uitsparing aanwezig, waar zich mogelijk trappen bevonden hebben naar ruimtes boven- en onderin de toren. De diepte van de uitsparing is middels een grondboring bepaald op 2,50 meter onder de bovenzijde van de funderingen. Mogelijk is hier een kelderruimte aanwezig. Op de hoeken aan de buitenzijde van de torenfundamenten is het metselwerk versterkt middels zandstenen blokken.

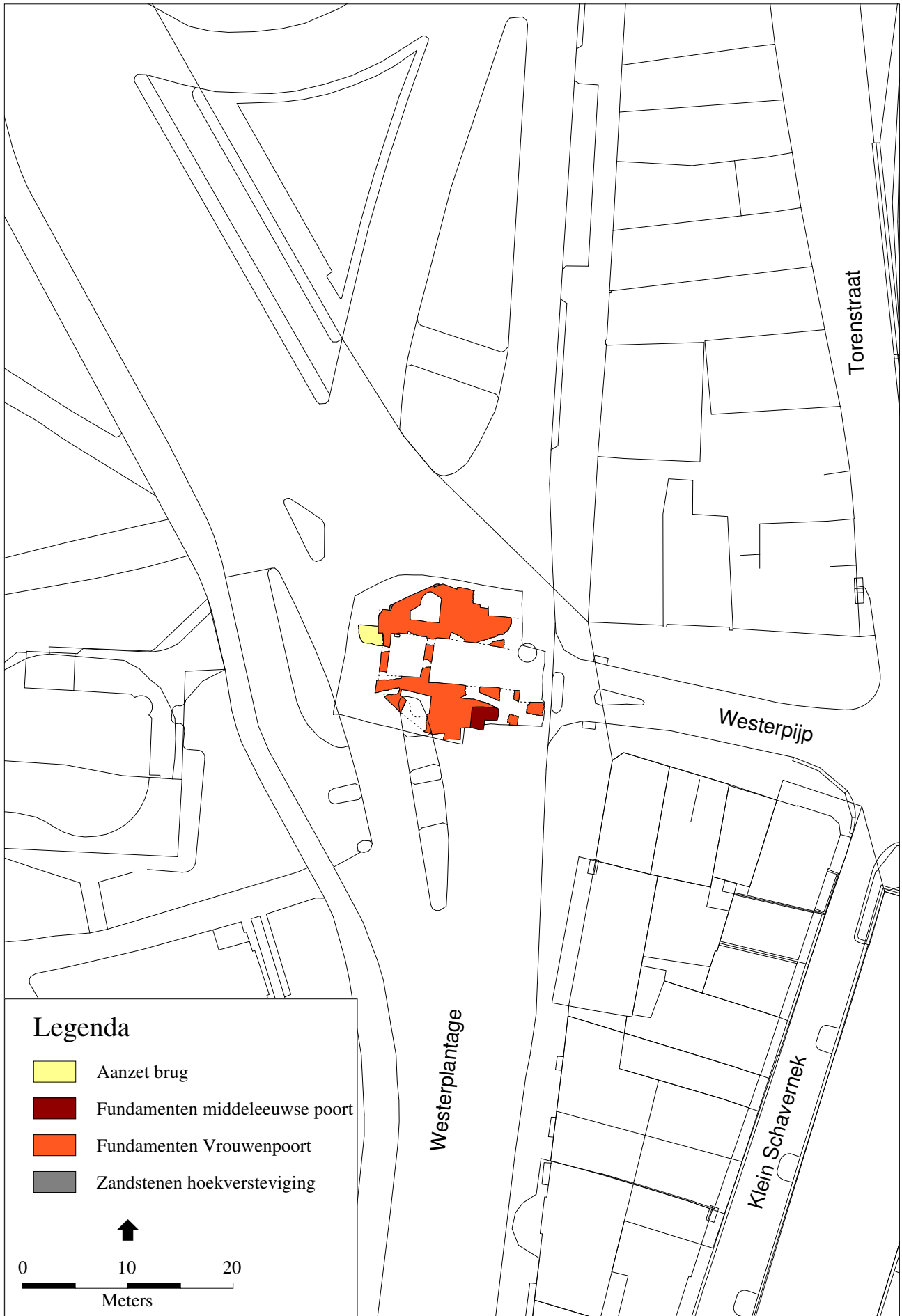
Aan de buitenzijde van de poort, op de noordwesthoek van de doorgang is, gemetseld in gele baksteen, de aanzet van een booggewelf te zien. In het midden van de doorgang, op een iets hoger niveau, tegen de buitenzijde van de buitenste dwarsfundering in de doorgang, is ook de aanzet van een boog te zien, hier gemetseld in rode baksteen. Tezamen lijken deze fundamenten de aanzet van een brug gevormd te hebben.

In eerste instantie leek het erop dat de poort slechts één bouwfase kent, maar tijdens de tweede fase van de begeleiding werd duidelijk dat de 16e-eeuwse poort een middeleeuwse voorganger heeft. Aan de stadszijde van de poort is in het zuidelijke deel van de funderingen duidelijk te zien dat de poort tegen een middeleeuwse voorganger is aangebouwd (afb. 3). Deze middeleeuwse fundering is gemetseld van kloostermoppen, die duidelijk één blok vormen. Waarschijnlijk betreft het hier de fundamenten aan de buitenzijde van de poort. Het 16e-eeuwse muurwerk is koud tegen deze middeleeuwse fundering gezet. Minder overtuigend, maar zeer waarschijnlijk, is ook aan de noordzijde op deze wijze de 16e-eeuwse poort tegen haar middeleeuwse voorganger geplaatst. In elk geval zijn ook hier kloostermoppen zichtbaar in de bovenzijde van het metselwerk.

Verrassend is de diepte van de funderingen aan de stadszijde van de poort: zowel de 16e-eeuwse als de middeleeuwse funderingen reiken niet verder dan enkele decimeters onder huidig maaiveld, van de funderingen resten hier nog respectievelijk drie en vier steenlagen. Hierbij moet worden opgemerkt dat het aannemelijk is dat de fundamenten van zowel de middeleeuwse als de 16e-eeuwse poort zich voortzetten onder het trottoir van de Westerpijp. Voor zover zichtbaar is de fundering ingegraven in een natuurlijke kleiafzetting.

3 Conclusies

Tijdens de eerste fase van de archeologische begeleiding is de ligging van de fundamenten van de Vrouwenpoort vastgelegd. De funderingen bleken dermate goed geconserveerd dat er werd besloten om de geplande riolering niet door maar langs de poortfundamenten te leiden. Tijdens de tweede fase van deze begeleiding werd vastgesteld dat er zich aan de stadszijde van de poort oudere fundamenten tussen de torenfundamenten bevinden. Deze hebben toebehoord aan een middeleeuwse stadspoort.

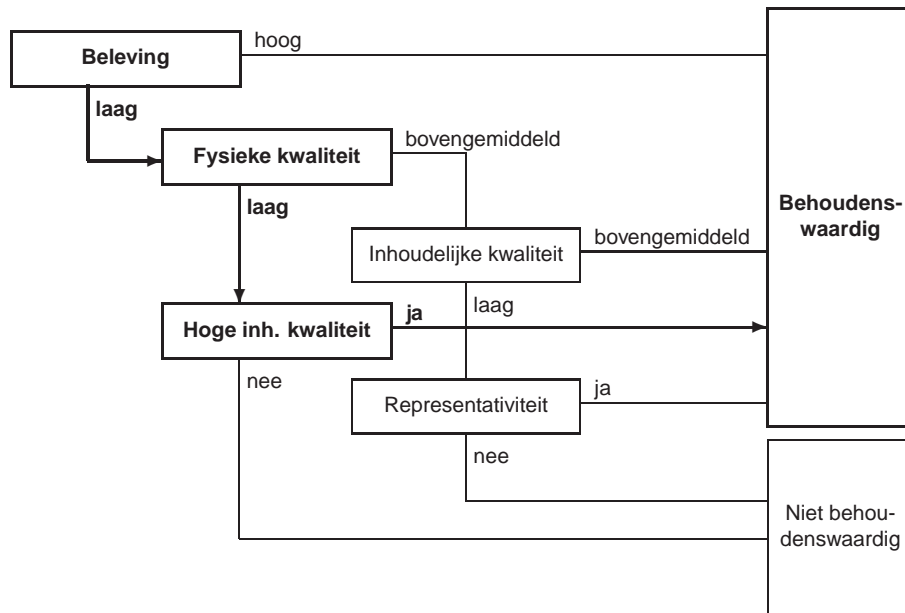

Afbeelding 3 Overzicht van de funderingen. Kaart: J. Gerard.

4 Waardering volgens KNA 2.0

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 1. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van het College voor de Archeologische Kwaliteit tot uw beschikking (www.cvak.org). U vindt de documentatie voor deze waardering onder 'KNA: inventariserend veldonderzoek'.

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	
herinneringswaarde		Als onderdeel van de verdedigingswerken van Leeuwarden geeft de poort een goed beeld van de ontwikkeling van deze verdedigingswerken, temeer daar kon worden vastgesteld dat de 16e-eeuwse poort tegen haar middeleeuwse voorganger is aangebouwd. In deze zin vormen de poortfundamenten een waardevol document van de (militaire) geschiedenis van Leeuwarden.
<i>Fysieke kwaliteit</i>	score	opmerkingen
gaafheid	3	
conservering	3	
aardewerk	nvt	
verbrand bot	nvt	
onverbrand bot	nvt	
botanie	nvt	
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	score	opmerkingen
zeldzaamheid	3	
informatiewaarde	3	
ensemblewaarde	3	De fundamenten zijn gelegen op een plek waar de resten van verdedigingswerken uit drie perioden samenkomen: de middeleeuwse poort en haar 16e-eeuwse opvolger, en de resten van de 17e-eeuwse omwalling.
representativiteit	–	

5 Aanbeveling

Gezien de goede staat van conservering van de fundamenteën van de Vrouwenpoort, en het feit dat deze poort ook resten van een middeleeuwse poort herbergt, wordt aanbevolen bij toekomstige werkzaamheden deze fundamenteën te sparen. Met name de fundamenteën aan de binnenzijde van de poort blijken dermate ondiep te liggen dat vrijwel elke ingreep zal leiden tot beschadiging. Mochten er op of rond de fundamenteën werkzaamheden gepland worden, dan dient dit onverwijld gemeld te worden aan het bevoegd gezag, dr. G.J. de Langen, provinciaal archeoloog van Fryslan.¹

¹Provincie Friesland, afd. Ruimtelijke plannen, Postbus 20120, 8900 HM Leeuwarden. Tel: 058 2925487.

Bijlage 1 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaaftheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaaftheid sporen; ruimtelijke gaaftheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachronen context (voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaaftheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart